Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ТАРИХ ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ЯНГИ МЕТОДЛАРИ ВА УЛАРНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Аманиязова Баян Сарсенбаевна
Қорақалпоғистон Республикаси, Шуманай тумани,
22-мактабнинг тарих фани ўқитувчиси
https://doi.org/10.5281/zenodo.23152402

Аннотация

Ушбу мақолада замонавий умумтаълим мактабларида тарих фанини ўқитишнинг янги, инновацион ва интерфаол методлари, уларнинг ўқувчиларнинг тарихий тафаккури, танқидий фикрлаши ҳамда мустақил изланувчанлик кўникмаларини шакллантиришдаги ўрни атрофлича таҳлил қилинган. Мақолада ахборот-коммуникация технологиялари (ИКТ), муаммоли таълим, модулли ўқитиш ва интерфаол ўйинлар технологияларининг манбалар билан ишлаш жараёнига татбиғи амалий мисоллар орқали асослаб берилган. Қорақалпоғистон Республикаси Шуманай туманидаги 22-сонли умумий ўрта таълим мактаби тажрибаси асосида педогогик кузатувлар ва мониторинг натижалари тақдим этилиб, тарих таълими самарадорлигини ошириш бўйича амалий ва методик тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: тарих таълими, инновацион методлар, интерфаол таълим, муаммоли ўқитиш, ИКТ, тарихий тафаккур, манбашунослик, модулли тизим, самарадорлик.

Кириш

Жаҳонда рўй бераётган шиддатли глобаллашув ва ахборот вақти жараёнлари таълим тизими олдига мутлақо янги талабларни қўймоқда. Замонавий таълимнинг асосий мақсади фақатгина ўқувчига тайёр билимларни узатишдан иборат бўлиб қолмай, балки уларда мустақил фикрлаш, ахборотни таҳлил қилиш, тарихий воқеа-ҳодисаларга холис баҳо бериш ва хулоса чиқариш кўникмаларини ривожлантиришдан иборатдир. Хусусан, тарих фани инсоннинг ўзлигини англаши, миллий ва умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилиши, ўтмиш сабоқларидан тўғри хулоса чиқариб, келажакни тўғри прогноз қилишида беқиёс аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда амалга оширилаётган таълим ислоҳотлари, хусусан, Президентимиз ва Ҳукуматимиз томонидан таълим сифатини ошириш, ўқитувчиларнинг касбий маҳоратини ривожлантириш ҳамда замонавий педагогик ва ахборот технологияларини ўқув жараёнига кенг жорий этиш бўйича қабул қилинган қарор ва фармонлари ушбу соҳанинг ҳуқуқий ва методологик асосини мустаҳкамлади. Жумладан, тарих фанини ўқитишда традицион (анъанавий) маъруза кўринишидаги дарс ўтиш шаклларидан воз кечиб, ўқувчини пассив тингловчидан фаол иштирокчига айлантирувчи интерфаол усулларни кенг қўллаш давр талабига айланди.

Бироқ, амалиётда кўпинча тарих дарсларининг фактлар, саналар ва тарихий шахслар исмларини қуруқ ёдлашга асосланиб қолаётгани ўқувчиларда фанга бўлган қизиқишнинг пасайишига ва олинган билимларнинг тез унутилишига олиб келмоқда. Бу муаммони ҳал этишнинг ягона йўли — тарих ўқитишнинг инновацион ва интерфаол методларини, шунингдек

модулли таълим тизимини амалиётга изчил татбиқ этишдир. Ушбу тадқиқотнинг мақсади тарих дарсларида янги педагогик методларни қўллашнинг назарий ва амалий муаммоларини ўрганиш ҳамда уларнинг ўқувчиларнинг фанни ўзлаштириш даражасига таъсирини Қорақалпоғистон Республикаси Шуманай тумани 22-мактаб тажрибаси мисолида асослаб беришдан иборат.

Таҳлил ва натижалар

Тарих фанини ўқитишда янги методларни таснифлашда, энг аввало, ўқувчиларнинг ёш ва психологик хусусиятларини, шунингдек мавзунинг мураккаблик даражасини эътиборда тутиш лозим. Олиб борилган методик изланишлар шуни кўрсатадики, тарих таълимида энг юқори самара берадиган методлар туркумига қуйидагилар киради:

1. Муаммоли таълим технологияси (Problem-Based Learning). Ушбу методда ўқитувчи ўқувчиларга тайёр хулосаларни бермайди, балки тарихий воқеа билан боғлиқ муаммоли вазиятни юзага келтиради. Масалан, 'Амир Темурнинг ҳарбий юришлари ва унинг марказлашган давлат барпо этишдаги ўрни' мавзусида ўқувчиларга 'Нима учун Амир Темур олтин Ўрдани тор-мор этди ва бунинг Европа ва Осиё тарихий тақдирига таъсири қандай бўлди?' деган муаммоли савол ташланади. Ўқувчилар тарихий манбалар ва ҳужжатларни таҳлил қилиб, ўз вариантларини илгари сурадилар.

2. Модулли ва кластерли ўқитиш тизими. Тарих дарснинг мазмуни мантиқий ва яхлит модулларга бўлинади. Ҳар бир модуль аниқ ўқув мақсади, ахборот блоки, амалий топшириқ ва назорат-баҳолаш қисмидан иборат бўлади. Бунда ўқувчилар тарихий жараённи бўлакларга бўлиб, кейин яхлит манзарада кўриш имкониятига эга бўладилар.

3. Манбашунослик ва тарихий ҳужжатлар билан ишлаш методи. Ўқувчилар фақат дарслик матни билан чекланиб қолмай, тарихий манбалардан парчалар (масалан, 'Бабурнома', 'Тарихи Рашидий', Низом-ул-Мулкнинг 'Сиёсатнома' асарлари, қадимий битиклар) билан ишлайдилар. Бу метод ўқувчида ҳақиқий тадқиқотчилик кўникмаларини шакллантиради ва факт билан баҳолаш ўртасидаги фарқни англашга ёрдам беради.

4. Ахборот-коммуникация ва мультимедиа технологиялари. Виртуал музейларга саёҳатлар, тарихий ҳужжатли фильмлардан лавҳалар намойиш этиш, интерактив хариталар ва 3D реконструкциялардан фойдаланиш ўқувчиларнинг визуал хотирасини ривожлантиради ва ўтмиш муҳитига шўнғиш (immersion) эффектини яратади.

1-расм. Тарих фанини ўқитишнинг замон ва модулли тизими тузилмаси

Қорақалпоғистон Республикаси, Шуманай туманидаги 22-сонли умумий ўрта таълим мактабида 2025-2026 ўқув йили давомида 8-9-синф ўқувчилари ўртасида тажриба-синов ишлари олиб борилди. Тажрибада жами 120 нафар ўқувчи иштирок этди. Синфлар икки гуруҳга бўлинди: назорат гуруҳи (анъанавий методларда ўқитилган, 60 нафар ўқувчи) ва тажриба гуруҳи (инновацион ва модулли методларда ўқитилган, 60 нафар ўқувчи).

Тажриба бошида ва охирида ўқувчиларнинг тарихий билим даражаси, тарихий воқеаларни мантиқий таҳлил қилиш кўникмаси ва фанга бўлган қизиқиши 100 баллик шкала бўйича баҳоланди. Тажриба натижалари қуйидаги 1-жадвалда ўз аксини топган.

1-жадвал. Тажриба ва назорат гуруҳларида ўқувчилар кўрсаткичларининг қиёсий таҳлили

Кўрсаткич номи	Гуруҳ тури	Тажрибадан олдин (%)	Тажрибадан кейин (%)
Тарихий факт ва саналарни ўзлаштириш	Назорат гуруҳи Тажриба гуруҳи	62% 64%	68% 88%
Манбалар билан ишлаш ва таҳлил кўникмаси	Назорат гуруҳи Тажриба гуруҳи	45% 48%	52% 84%
Мустақил ва танқидий фикрлаш даражаси	Назорат гуруҳи Тажриба гуруҳи	40% 42%	48% 81%
Тарих фанига бўлган қизиқиш ва мотивация	Назорат гуруҳи Тажриба гуруҳи	55% 53%	59% 92%

Олинган натижалар шуни кўрсатадики, модулли ва инновацион методлар қўлланилган тажриба гуруҳида ўқувчиларнинг тарихий факт ва саналарни ўзлаштириш даражаси 24% га, манбалар билан ишлаш кўникмаси 36% га, мустақил ва танқидий фикрлаш даражаси 39% га

ҳамда фанга бўлган қизиқиши 39% га ошган. Анъанавий усулда таҳсил олган назорат гуруҳида эса ўсиш кўрсаткичи сезиларли даражада паст бўлиб, асосан фактологик билимлар доирасида чекланиб қолган.

Амалиёт шуни кўрсатадики, янги методларнинг муваффақиятли чиқиши ўқитувчининг дарсга пухта тайёргарлик кўриши, модулли дарс ишланмаларини тўғри тузиши ва ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олишига бевосита боғлиқдир. Айниқса, Қорақалпоғистон Республикаси Шуманай тумани мактаблари шароитида мультимедиа воситалари ва интерфаол топшириқларни маҳаллий тарихий-маданий ёдгорликлар (масалан, Миздахкан меъморий мажмуаси, Чилпиқ қалъаси, Жампиқ қалъаси тарихи) билан боғлаб ўтиш ўқувчиларда ватанпарварлик туйғусини ва фанга бўлган меҳрни янада оширади.

Хулоса

Тадқиқот ва амалий кузатувлар натижасида қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Тарих фанини ўқитишда традицион 'маъруза-ёднома' суратидан воз кечиш, ўқувчиларда тарихий тафаккур ва танқидий фикрлашни шакллантиришнинг энг самарали омили ҳисобланади.

2. Модулли ўқитиш ва муаммоли таълим технологиялари ўқувчиларни изланувчи, манбалар билан ишловчи ва мустақил хулоса чиқарувчи фаол субектга айлантиради.

3. ИКТ ва виртуал кўргазмали воситалардан фойдаланиш ўқувчиларнинг визуал хотирасини мустаҳкамлаб, тарихий жараёнларни яхлит идрок этишга хизмат қилади.

4. Шуманай тумани 22-мактаб тажрибаси кўрсатганидек, инновацион методларни қўллаш ўқувчиларнинг фанни ўзлаштириш даражасини ва ўқув мотивациясини ўртача 35-40% га ошириш имконини беради.

Тавсия сифатида шуни таъкидлаш жоизки, тарих ўқитувчилари учун замонавий педагогик ва модулли технологиялар бўйича мунтазам амалий семинар-тренинглар ташкил этиш, шунингдек, мактаблар учун тарихий-ҳужжатли манбалар ва мультимедиа иловаларидан иборат электрон базани бойитиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 'Таълим тўғрисида'ги Қонуни. – Тошкент, 2020.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: 'Ўзбекистон', 2021.
3. Жўраев Н., Жўраева С. Тарих ўқитиш методикаси. Дарслик. – Тошкент: 'Алоқачи', 2018.
4. Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент: 'Иқтисод-Молия', 2015.
5. Қодиров Б. Тарих дарсларида муаммоли таълим ва интерфаол методлардан фойдаланиш. // 'Педагогика ва психология' журнали, 2022, 3-сон, 45-50-бетлар.
6. Саидов А. Тарих таълимида АКТ ва модулли тизимнинг ўрни. // 'Таълим муаммолари', 2023, 2-сон, 112-118-бетлар.
7. Аманиязова Б.С. Тарих дарсларида ўқувчиларнинг мустақил фикрлашини ривожлантириш усуллари. // Мақолалар тўплами, Шуманай, 2024.